

FÜLÖP ERZSÉBET MÁRIA

Kerekasztal-beszélgetés az időskorúak nyelvéről, kommunikációjáról és nyelvtanulásáról

A beszélgetésre a MANYE szervezésében került sor Budapesten, az ELTE-n, 2006. június 19-én (hétfőn, 14:00-17:00 között).

A felkért vitaindítók: *Czigler István*, az MTA Pszichológiai Kutatóintézet igazgatója, a Debreceni Egyetem Pszichológiai Tanszékének és az ELTE Kognitív Pszichológiai Doktori Iskolájának tanára; *Pék Győző*, a Debreceni Egyetem Orvostudományi Kara Magatartástudományi Intézetének tanára. A beszélgetést *Szépe György*, a MANYE elnöke vezette. Utólagos (írásbeli) hozzászólásával és kommentárjával bővítette a kerekasztal-vita anyagát *Lengyel Zsolt*, a Pannon Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének és a Zágrábi Tudományegyetem Hungarológiai Tanszékének tanára, valamint *Lóth László*, az ELTE Bölcsészettudományi Kar Informatikai Tanszékének tanára. Hálás köszönet illeti *Gósy Máriát*, az MTA Nyelvtudományi Intézetének osztályvezetőjét, a Kempelen Farkas Beszédkutatási Laboratórium vezetőjét, az ELTE Bölcsészettudományi Kar Fonetikai Tanszékének tanárát, valamint *Szépe Juditot*, az MTA Nyelvtudományi Intézetének tudományos kutatóját, akik értékes tanácsokat adtak az anyag publikálásával kapcsolatban. Itt köszönöm meg, hogy *Lóth László*, *Szépe Judit* és *Szépe György* a szöveg lektoraként is segítette a közzétételt.

A kerekasztal-beszélgetést megelőzően az időskorúak nyelvével, kommunikációjával és nyelvtanulásával kapcsolatos kérdőív került a MANYE honlapjára. Erre a következő MANYE-tagok reagáltak írásban: *Ábrahám Károlyné*, *Drescher J. Attila*, *Forintos Éva*, *Göröcsné Muzsai Viktória*, *Hajdu Zsuzsa*, *Kis Ádám*, *Laczik Mária*, *Menus Borbála*, *Muráth Judit*, *Rádi Ildikó*, *Jakabffy Éva*, *Répassy Györgyné*, *Sulyok Hedvig*, *Szépe Judit*, *Szöllősy Éva*, *Tóth Gáborné Károssy Réka*; *Rádi Ildikó* pedig elküldte *Jakabffy Évának* érdekes idevágó cikkét (amely a <http://fittség.hu> honlapon jelent meg).

A MANYE www.manye.hu honlapján megtalálható lesz: (a) az említett kérdőív, (b) a rá kapott válaszok, (c) a június 19-i kerekasztal-vita teljes anyaga, beleértve azok szövegét, akik a kerekasztal-beszélgetéshez hozzászóltak, valamint (d) az utólagos kommentárok. A kerekasztal-vitában hozzászólók névsora (betűrendben): *Ábrahám Károlyné*, *Berlák Irén*, *Borgulya Ágnes*, *Csonka Csilla*, *Göröcsné Muzsai Viktória*, *Kis Ádám*, *Kovács Judit*, *Székely Gábor*, *Szöllősy-Sebestyén András*.

A jelen összefoglalóban kényszerű kísérletet tettem az egész vita-komplexumnak (előkészítésének, lefolyásának és utólagos kommentárjának) bemutatására. Az alábbiakban a vitaindítóknak (*Czigler Istvánnak* és *Pék Győzőnek*) és a felkért kommentátoroknak (*Lengyel Zsoltnak* és *Lóth Lászlónak*) a szövegei csaknem teljes terjedelmükben olvashatók. A vitavezető (*Szépe György*) a diskusszió során összekapcsolta a hozzászólásokat és kommentálta az elhangzottakat; ebből itt csak néhány megjegyzése és a felkért vitaindítókhöz intézett kérdése (a kapott válaszokkal) olvasható. *Czigler István*, *Pék Győző*, *Lengyel Zsolt* és *Lóth László* szövegei után a vitában részt vevők szavainak – terjedelmi okokból csak jelzésszerű – bemutatása következik. A teljes szövegek minden esetben hozzáférhetők lesznek a www.manye.hu honlapon. Köszönet illeti *Szöllősy Évát* a szöveg megszerkesztéséért, valamint *Nagy Ágnes*t, aki a szöveget a honlapon gondozza.

Vitabevezetők

Czigler István: Szeretném előrebocsátani, hogy én nem vagyok nyelvész. Nyelvészekkel informálisan szoktam találkozni, általában kellemes körülmények között, de egyáltalán nem vagyok szakember a nyelvészetben.

Pszichológus vagyok, és úgy alakult, hogy néhány éven keresztül az idős korral kapcsolatos megismerési folyamatok változásaival foglalkoztam. Ezen a témakörön belül inkább figyelmi működésekkel, és valamelyest emlékezeti folyamatokkal. Magam pszichofiziológiai módszereket alkalmaztam, az agyi aktivitás vizsgálatát. Nyelvészeti tudásom eléggé korlátozott, nagyjából annyi, amennyit az iskolában erről tanultam.

Amiről inkább beszélhetek, az lényegében az idős korral kapcsolatos kognitív változások általános sajátosságainak együttese, és mivel a nyelv az egyik legbonyolultabb kognitív működés, nyilvánvalóan ezek a változások érintik az idős korúak beszédprodukcóját és a beszéd megértését is.

Ha kísérleti laboratóriumban idős embereket vizsgálnak, akkor elég nehéz olyan területet találni, ahol ha a kutató nagyon igyekszik, akkor ne azzal találkozná, hogy a teljesítmények időseknél ugyanolyan jók, mint fiatalokban. Ez triviális dolog, mindazonáltal nem árt egy kicsit megnézni, hogy ennek milyen okai lehetnek. Nem az agyi alapfolyamatok szintjéről beszélnek, megmaradok a pszichológiai kísérletek eredményeinél.

Az eredmények egy jelentős része nagyon egyszerű tétellel magyarázható: a mentális folyamatok sebessége idős korban csökken. Bár a hasonlat nem tökéletes, a változás valami olyasmi, mintha a számítógépnél csökkenne a ciklusidő. Az elemi mentális műveletek sebesség-csökkenésének számos következménye lesz. Az egyik következmény: hosszabb ideig tartanak a több részből álló folyamatok, továbbá ezeknek a hosszabb ideig tartó folyamatoknak a szórása is nagyobb lesz, tehát komplex működéseknél nehezebb ezeket összerendezni. Általában a lassulás hatása úgy fogalmazható, hogy minél hosszabb ideig tart egy fiatalnál valamilyen teljesítmény, arányosan annyiival rosszabb lesz időseknél. Tehát minél bonyolultabb egy kognitív működés, annál nagyobb lesz a fiatalok és az idősek közötti különbség.

Az idősek mindennapos teljesítményével kapcsolatosan a helyzet valójában ennél jobb. A fenti összefüggés olyan vizsgálatokban adódik, ahol, a megismerési rendszert „csúcsra járatják”. A mindennapok követelményei ritkán ilyenek, nagyon ritkán kerülnek az emberek olyan helyzetbe, ami maximális megterhelést jelent. Éppen azért azok a vizsgálatok, amelyek megpróbálták egy kicsit természetesebb körülmények között összehasonlítani a fiatalok és az idősek a teljesítményét, nem mutatnak *drámai* különbségeket.

Van az időskori kognitív változásoknak egy másik általános oka is. Az idegrendszerben vannak olyan területek, amelyeknek az a feladata, hogy összerendezzék a viselkedés különböző részkövetelményeit, továbbá döntsenek a prioritásokról a különböző lehetséges viselkedés-elemek között. A pszichológiában ezeket *központi végrehajtó működéseknek* nevezik. Az életkorral éppen ezeken az idegrendszeri területeken következnek be változások. Ezek az idegrendszerben a homloklebeny különböző területei. Gyakorta úgy működnek, hogy az éppen adott viselkedés szempontjából nem szükséges folyamatokat gátolják. A gátló működések hatékonysága általánosan csökken időskorban. Tehát a lassulás és a gátlási folyamatok hatékonyságának csökkenése az a két általános tényező, mely rontja az idős emberek kognitív működését.

A beszéd szempontjából azonban nem érdektelen, hogy a teszt-jellegű vizsgálatok adatai szerint kiderült, hogy a teljesítmény az intelligencia-teszteknek azokban a próbáiban marad változatlan, amelyek verbális képességeket/készségeket igényelnek. Lényegesen

jelentősebbek az életkorral kapcsolatos romlások a téri, vizuális működésekben. Nagyon lényeges továbbá, hogy igen jelentősen befolyásolják a teljesítmény *kiinduló értékei* a későbbi eredményeket. Ahol magasabb volt a kiinduló érték, ott lényegesen jobb teljesítményre lehet később is számítani.

Nagyon fontos az is, hogy eddig a „normális öregedésről” volt szó. Ez látszólag egyszerű kifejezés, kimondani könnyű, azonban nagyon nehezen definiálható. A legegyszerűbb az lenne, ha a népesség átlagát tartanánk ilyennek, de ennek a statisztikai meghatározásnak (hasonlóan más területekhez) megvannak a hátulütői. Formális meghatározás helyett az a valami a „normális öregedés”, ahol nem áll fenn Alzheimer-betegség, nincsen időskori depresszió, nincsenek súlyos érrendszeri vagy más betegségek az idős embernél.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a beszédértésben lényeges a periféria, azaz a hallószerv működése. Közismert, hogy működése számos vonatkozásban az életkorral romlik. Romlik annak a hangmagasság-sávnak a szélessége, ami egyáltalán hallható. Ahogy mondani szoktuk, mire valakinek annyi pénze lesz, hogy megvásárolja a nagyon drága audiofil berendezéseket, addigra nem lesz érzékeny azok teljesítményére.

Egy további lényeges tényező a hallórendszer idői felbontásának romlása időskorban. Ha valaki meg akarja érteni a beszédet, akkor szüksége van egy rövid ideig tároló emlékezeti működésre, melynek tartalma addig tárolja a beérkező hanganyagot, míg megtörténik annak a beszédre jellemző feldolgozása. Ha romlik az idői felbontóképesség, akkor ez a beszédértés is befolyásolja.

Még egyetlen egy vonatkozást szeretnék említeni, éspedig azt, hogy a beszédnek igen sok *funkciója* van. Ezek között szerepelnek emocionális vonatkozások is, így az expresszivitás is. Idős korban ez is változik, de ez a változás nem egyszerű. Itt két egymással ellentétes tendenciával találkozunk. Az egyik: egyes pszichikus funkciók sokkal jobban összemósódnak idős személyeknél, mint a fiataloknál. Így az érzelmek és a megismerési funkciók is jobban összefolynak. Ebből optimista következtetés is levonható, sokak szerint ebből fakad az, amit bölcsességnek nevezünk. Az ellentétes tendencia: a személyiségére jellemző jegyek kiélesedése. E vonatkozásban talán mindenki ismeri a „mérges” és a „szelíd” öregek csoportját. A két tendencia megjelenik a beszédben: kinél az egyik, kinél a másik, de hogy melyik, nagyon nehezen látható előre.

Pék Győző: Én pszichológusként kezdtem a szakmámat, klinikai pszichológusként dolgoztam tizenöt évig, most inkább tanáremberként definiálnám magam. A Magatartástudományi Intézetben dolgozom Debrecenben, ahol kommunikáció, orvosi kommunikáció és orvosi pszichológia tantárgyak oktatásával foglalkozom, valamint mindenféle kutatási témával, amelyek elsősorban a „klinikummal” kapcsolatosak. Az időskor problematikájával én először akkor találkoztam, amikor közvetlen a végzés után dolgoztam úgynevezett szociális otthonban; s később geronto-pszichológiai kutatásokba kapcsolódtam: kérdőívek, illetve tesztek adaptációjával, magyarázásával foglalkoztam.

A mai alkalommal én egy kissé más szempontból szeretném az idős kort megközelíteni. Az egészségpszichológia a nyolcvanas években kezdett lendületet kapni; és a deficit-modellek és a hiányállapotok kompenzálása helyett újabban próbálkoztak pozitívabb megközelítéseket is találni. Fontos témája az életminőség javítása, fenntartása és a különböző megelőző, preventív tevékenységek megtervezése és átgondolása; a személyt az egészségpszichológia tudatos „megküzdőnek” látja és állítja be ebbe a folyamatba. Az egészségpszichológia foglalkozik a betegség kultúrájával, egyéni történettel, betegségkarrierrel és a szociálpszichológiai térben is értelmezi az embert.

Tehát valójában az egészségpszichológia a globális fogyasztáson és piacon túl próbál megoldásokat találni; és természetesen az egészségügyi problémákkal is foglalkozik. Az aktív öregedés modelljét, definícióját és követését a World Health Organization 2002. évi deklarációja tartalmazza, ami a deficit-modelleken próbál túllépni és itt mindjárt Baltes és munkatársai egyik elméletére utalnék: ez a „szelektív optimalizálás” és „kompenzáció” elmélete. Ez azt jelenti, hogy időssekkel való foglalkozások során, akár memória-tréningek bevezetésével, akár az egészség megőrzésének bármelyik vonatkozásában, tehát nem pusztán pszichológiai szempontból, a funkcióképesség megtartása, esetleges növekedése a lényeg. Valójában arról van szó, hogy az idős ember is képes a magas szintű funkciók megtartására. Erre Arthur Rubinstein, a híres zongoraművész az egyik példa, aki idős korában is nagy hatású koncerteket adott: mi volt a titka? Ő egyrészt a repertoárját szűkítette le arra, amit ő a legjobban tudott és azokat többet gyakorolta és olyan trükköket vezetett be, hogy a gyors részek előtt lelassított, tehát egyfajta kontraszt hatással élt. A szelektív optimalizálást és kompenzációt alkalmazta sikeresen.

Valójában a „sikeres öregedés” (ez a „siker” külön érdekesség, hogy mit értünk ezen, s erről nyilván majd fogunk tudni beszélgetni) úgy fogalmazható meg, hogy (a) alacsony kockázat a betegségekre és a károsodásokra, (b) magas szintű szellemi és fizikális funkcionálás és (c) aktív részvétel a mindennapi életben. Az ilyenfajta sikeres öregedés az egyént teszi középpontba és inkább olyan tényezőket szemlél, amelyeket az egyén saját maga is kontrollálni képes. Tehát az egyén „megküzdőképes”, a kontroll-funkciók fontosak, s itt az aktív életmód, több gyakorlás, helyes táplálkozás és az öregedéshez való pozitív attitűd kialakítása a fontos. Gyakorlatilag ez az egészségpszichológiai megközelítés lényege.

Czigler professzor úr említette a különféle kognitív működéseket. Én úgy gondolom, hogy még mindig érvényes az a fajta modell, ami az intelligenciát úgy próbálja osztályozni, hogy egyfajta úgynevezett „fluid”, „képlékenyebb” intelligencia szintjén is mér, és egyfajta „kristályosodott” intelligenciát is vizsgál idős korban. A „kristályosodás” azt jelenti, hogy elsősorban verbális (nyelvi) elemekhez kötött intelligencia-funkciókról van szó. A „fluid” intelligencia a genetikusan kódolt biológiai szinthez kapcsolódik, úgymond „tudásmentes hardverrel” rendelkezik, ez az intelligencia egyfajta mechanikája lenne, képlékeny, és itt van nagyobb időskori hanyatlás, elsősorban a rövid idejű tároló rendszerben vagy memóriakapacitásban.

Van az intelligenciának egy pragmatikája, ami tudásvezérelt, itt tárgyi és műveleti tudás jön szóba és ez inkább „szoftver” jellegű tartalmat ad a hardvernek. Így alakul ki az a kristályos (vagy kristályosodott) intelligencia, ami idős korban nem feltétlenül hanyatlík, képes stagnálni, és még gyarapodás is lehetséges ennek mentén; és valójában a „bölcesség” fogalma is ehhez a működéshez köthető. Ezt az intelligenciát érinti (és egyébként éppen a Czigler professzor úr által szerkesztett *Túl a fiatalságon* című könyvben van szépen összefoglalva) Baltesnek a bölcességkutatása. Ő a bölcességet úgy definiálja, hogy „szakértő tudás” az élet alapvető gyakorlatában, amely kivételes belátást és ítéletalkotást tesz lehetővé az emberi állapotok komplex és bizonytalan dolgaiban is. Ő többek között pszichológusokat, pszichoterapeutákat vizsgál, tehát olyan embereket, akik sokféle emberi problémával foglalkoznak, és próbálta azt a bölcességet megragadni. Úgy tudom, hogy ezt kevésbé folytatta. Nyilván a bölcesség definíciója és megközelítése sok szempontú lehet.

Mindenesetre általánosságban azt mondhatjuk, hogy az „én” idős korban is a megküzdés és az integritás fenntartásának erős és rugalmas rendszere maradhat. Fontos különbséget tenni a normális (optimális) és a patológiás öregedés között; ugyanakkor nagyon kevés normatív vagy patológiás minta áll rendelkezésünkre akár az intelligencia különböző szintjeinek a változása

tekintetében (s viszonylag elég kevés a magyar minta). Baltes úgy fogalmazott, hogy az idős kor kultúrájának a vállalai az élettartam korábbi tapasztalataival összehasonlítva meglehetősen keskenyek, alacsonyak és gyengék. Adott az igény ennek az erősítésére.

Az ausztrál Peel és munkatársai átnézték azt az irodalmat, ami a sikeres és egészséges öregedés magatartás faktoraival foglalkozott 1985 és 2003 között, és azt találták, hogy a sikeres öregedés kutatásaiban meglévő közös faktorok a következők: dohányzási szokások, fizikai aktivitás szintje, az úgynevezett testtömeg-index, ez a BMI, a diéta jellemzői, az alkoholfogyasztás mutatói, az egészségvédő gyakorlatok szintje, illetve a pozitív attitűd az öregedéshez. Tehát ezek lennének azok a faktorok, amelyek közül ha kivesszük az utolsót, tehát a pozitívabb hozzáállást az öregedéshez, akkor olyan magatartás-tényezőket kapunk, amelyek a fiatalabb kori egészségvédő magatartásnak is a központi részét alkotják.

Most egy másik keretbe illeszteném az idősök nyelvének fejlesztésével vagy nyelvtudásának fejlesztésével kapcsolatos nézeteket. Utalnék egy diplomamunkára, amit Beke Katalin kollegina készített. Ő a Lifelong Learning Központ felnőtt oktatási szakértő kurzusán vett részt Debrecenben, és egy felmérést készített két Hajdú-Bihar megyei településen, Debrecenben és Nagyhegyesen, ahol nyugdíjas klubokban osztott szét kérdőíveket. Ezek elsősorban pár normatív szociológiai és szociográfiai kérdés mellett az internethez, a komputerhez való hozzáállást, annak a készségét vizsgálták, hogy mennyire készek fejlődni ebben az irányban. Olvasván az egyébként nagyon jól összeállított kérdéssort, ami a honlapon szerepelt, ott is volt számos megjegyzés, amely az internet idős kori használatával és ennek lehetőségével is foglalkozott. A lényeg az, hogy 100 kérdőív jött vissza; és gyakorlatilag a férfiak és a nők százalékos aránya a következő: 31% volt a férfiak, 61% a nők javára. Ez a faluban és a nagyvárosban is nagyjából ugyanaz volt; nem meglepő, hogy a válaszadók kétharmada nő volt. Az az eredmény jelent meg, hogy a válaszadóknak körülbelül a fele hajlandóságot mutat internet-hozzáférés megszerzése, számítógép vásárlása tekintetében. Az átlag életkor egyébként 67 év volt, és valamivel idősebbek voltak a férfiak, akik a riportban részt vettek. Az volt a tapasztalat, hogy a válaszadók fele nyolc általánost, vagy kevesebb mint nyolc általánost végett. A számítógépes tanfolyamon való részvételi szándékkal kapcsolatban a résztvevők fele válaszolt igenlően. Akik nem mutattak hajlandóságot, azoknál 50%-ban motiváció hiányzott, 32% egészségügyi okok miatt utasította el ezt a fajta aktivitást. Feltételeztük, hogy egyesek nem nagyon értették, hogy miről van szó, az „egészségügyi” kifogással ezt próbálták elfedni, nem akartak tájékoztatottságot mutatni. Távolsággal, utazással kapcsolatos gondot 30% említett, anyagi okokra az elutasítók 13%-a hivatkozott. Ennek a nyilván nem reprezentatív felmérésnek a kapcsán is át lehet gondolni, hogy hogyan érhetők el az idősök az ilyen jellegű tanulásra, akár esetleges nyelvtanulásra, fejlesztésre. Egyértelmű, hogy akik idősök klubjába járnak, azok egyfajta elitet képeznek, különösen nagyvárosban, és mindenképpen megvan az a hajlandóságuk, ami gondolom átlagon feletti, hogy saját magukkal foglalkozzanak, fejlődjenek és szinten tartásuk a tudásukat és szociális kapcsolataikat. Köszönöm szépen.

Részletek a vitából

Szépe György: Nekem volna mindkettőtökhöz egy közös kérdésem. Az idős korban történő nyelvtanulásnak az elkezdése, a már ismert nyelvek fenntartása (illetve felejtése) különösen érdekelné a jelenlevőket.

Az a hiedelem, hogy idős korban új nyelvet elkezdni már nehéz; kivéve, ha az úgynevezett *integrációs motiváció* fordul elő: vagyis ha valaki valahova menekül, vagy olyan helyre kerül, ahol nincs más választása. A saját megszokott környezetében, megszokott helyén, ahol általában

az *instrumentális motiváció* keretében folyik a nyelvtanulás, ott a nyelvtanulónak akkor megy könnyebben, vagy akkor van sikere, ha már előtte az idegennyelv-tanulást valamikor elkezdte. (Ez a magyarázata többek között annak, hogyan lehetett annak idején a latin tanárokból angol tanárokat gyorsan „átképezni”, majd néha ugyanazokból orosz tanárokat „átképezni” (akik végül visszatértek az angolhoz, vagy épp a latinhoz). Nekik tehát valamit tudni kellett ahhoz, hogy „váltsanak”.

Czigler István: Én konkrét kutatásokat nem tudok erről, de ha nekem valaki pénzt ad, hogy ilyen kutatást végezzek, akkor nagyon sok szempontból kezdeném ezt nézni. Egyik dolog, amiben biztos vagyok, hogy ami a dolgok kognitív oldalát jelenti, az idős emberek minden további nélkül tudnak nyelvet tanulni. Szóval egy idős ember ugyanúgy megérti azt, hogy egy másik nyelvnek milyen a nyelvtana, képes megtanulni szavakat, ha ez neki hosszabban fog menni, hát hosszabb időt fog igénybe venni, szóval szerintem itt semmi probléma nincs.

A problémák ott lesznek, amikor beszédet kell értenie, tehát egy anyanyelvi beszélőt meg kellene értenie angolul, ott rengeteg baja lesz, nem fogja tudni követni a szegmentációját a nyelvnek; angol esetében nem fogja tudni azt, hogy hol kezdődik az egyik, és hol végződik a másik nyelvi elem. Rengeteg problémája lesz azzal, hogy a problémarendszere már rögződött; és az is, hogy milyen lesz a kiejtése, és ennek aztán lesznek következményei (és ez triviális, nem kell ehhez pszichológiai tudósnak lenni). Minél idősebb egy ember, annál rosszabbul érinti, hogyha a dolog nem megy rögtön. Sokkal inkább szégyelli magát; nehezebben nyilvánul meg; sokkal érzékenyebb arra, hogy mit szól a csoport többi tagja, hogyha neki a dolgok nem sikerülnek, tehát itt ilyen aspektusok is szerepelnek (ezek egyszerűen általános felnőttoktatási problémák, az ilyeneket a nyelvtanárok nyilván sokkal jobban tudják, mint én).

További kérdés pedig az, hogy valószínűleg az idősebb népességen belül sokkal kevesebb az, aki meg tudná indokolni, hogy miért tanulna meg még egy idegen nyelvet. Vannak ilyenek, ha a lánya férjhez megy külföldre, s akkor ő is kimegy és az unokával szeretne beszélni. Szóval ilyen van, de elenyészően kevés.

Egy másik dolog pedig az, hogy azért tanul, mert ráér. Ezzel kapcsolatban végeztünk kutatásokat; nem a nyelvvel kapcsolatosan, hanem azzal kapcsolatban, hogy a budapesti értelmiségi, tehát egyetemet végzett emberek közül milyen arányban járnának szívesen felsőoktatási, vagy felsőfokú képzettséget adó valamilyen iskolába. Ezt azért kutattuk, mert vannak olyan országok, ahol az ilyen dolgok remekül működnek. Meg kell mondanom, hogy mi nem vagyunk azok között az országok között, ahol egy ilyen nagyváros, mint Budapest, fizetőképes keresletet jelentene egy ilyesmire. Ez tényleg kiderült az ilyen vizsgálatból. Tehát olyan nagy tömegű idős emberre nem lehet számítani.

De én nem látom azt, hogy ne tudna idős korú ember megtanulni egy nyelvet. Azt is figyelembe kell venni, hogy egy nyelvet sok mindenre lehet használni. Lehet használni beszélgetésre, lehet használni olvasásra. Én azt hiszem, hogy ez utóbbi jobban menne, mert nincsenek idői kényszerek.

Pék Győző: Én egy-két szempontot tennék ehhez hozzá. Az idősokkal kapcsolatosan vannak speciális teszt-vizsgálatok, amelyek kognitív állapotukat, memóriaműködésüket különböző területeken próbálják felmérni.

Alapvető szempont, hogy az idősök vizsgálatánál a felismeréses feladatok jobban elfogadhatóak, és kevésbé sértik az idős ember méltóságát. Könnyebben ismernek szavakat akár szóemlékezeti teszteknel; míg a felidézéses feladatoknál nyilván rosszabbul teljesítenek.

Most nem kutatási tapasztalatra utalok, de az orvostanhallgatóknál is tapasztaltam az „age-izmus”-nak nevezett, az idősekkel kapcsolatban meglevő előítéletet. Ezt már mérték; s vizsgálta Butler nevű szerző az Egyesült Államokban a 60-as években, ahol orvostanhallgatóknál, orvosoknál, a személyzet más tagjainál markáns, idősekkel kapcsolatos előítéletet talált: az idős emberekkel nem érdemes hatékony terápiát, orvosi beavatkozást végezni, mert nem reagálnak megfelelően. Van úgynevezett professzionális antipátia a gyógyító szakmában az idősekkel kapcsolatban; és ehhez tartozik az, hogy az idős hölgyek túl sokat beszélnek, fárasztóbbak, még kevésbé érdemes velük foglalkozni. Nekem az a személyes tapasztalatom, hogy Magyarországon az „age”-izmus markánsan van jelen.

Szépe György: A vita ideiglenes konklúziójaként két javaslatom van. Először is: valószínűleg valamelyik kiadónál ki tudnánk adni egy könyvet, amelyik az időskori megismeréssel, kommunikációval, esetleg a nyelvtanulással foglalkozna. Főként az alkalmazott nyelvészek, nyelvtanárok igényeit figyelembe véve, egy válogatást tartalmazna magyar nyelven. – Másodszor: támogatást kellene szerezni egy olyan kutatásra, amelyik a lakosság egy harmadának (az „idősek”-nek) nyelvhasználatára és kommunikációjára irányul, nem elfeledkezve az idegen nyelveknek és a számítógépezésnek a vonatkozásairól. S amennyiben ez a magyarnak idegen nyelvként való kezelését illeti, természetesen a Balassi Intézetre gondolok.

Czigler István: Én világleveletemben úgynevezett interdiszciplináris területen dolgoztam a pszichológiának és az élettannak a hatásterületén, és azt a következtetést vontam le, hogy azok tudnak együtt dolgozni, ha legalább az egyik nagyon érti a problémát: akkor működik a dolog. Tehát azt egy pszichológustól nem lehet várni, hogy itt bármi hasznosat előállítson, ahhoz kell minimum egy pszichológus, egy nyelvtanár meg egy nyelvész. Úgyhogy ez akkor működne, hogyha valakinek van energiája és kapcsolata, hogy három ilyet összehozzon, és ezek a szakemberek PhD keretében, vagy egyéb kutatásokat kezdjenek. A pszichológustól nem lehet várni azt, hogy meg fogja oldani a nyelvtanárok problémáit, a nyelvésztől sem lehet várni a másikat, úgyhogy csak akkor lesz ilyen kutatás, s az viszont nem biztos, hogy olyan ember van, aki mind a háromhoz tud érteni. Erre Pécs egyébként a legjobb hely.

Pék Győző: Különbféle memória-tréningek vannak a pszichiátriában is, gerontológiában, lehet, hogy érdemes lenne ezeket összehasonlítani a nyelvtanári praxis nyelvfenntartási gyakorlatával, módszertanával, Talán ennek révén összejön a dolog. Itt sem a deficit, hanem a pozitív gyakorlás, nyelvfenntartás, ami érdekesebb.

Szépe György: A vita során kiderültek számomra a következők. Vannak olyan szakmák (elsősorban a pszichológia és az andragógia), ahol ez téma kutatás tárgya, eredmények vannak, biztosan mozognak a saját kérdés-közegükben. A nyelvészet nem tartozik ezek közé, az alkalmazott nyelvészet sem; tehát jelenleg ahhoz, hogy itt orientálódni tudjunk, nyilvánvalóan az ő segítségüket kell igénybe vennünk. – A témakör bevezetésének első lépcsőfokai az általános és alkalmazott nyelvészeti tanszékek (és doktori programok) – ahogy Czigler István mondta: „Kellene találni egyetemi hallgatókat, akiket ez érdekel, ez a legfontosabb.” A második lépcső a magyar szakos tanárok képzése; a harmadik lépcső pedig a pedagógusképzés (továbbképzés). A cél mindössze az, hogy előbb-utóbb ez a témakör is része legyen a nyelvészeti műveltségnek. – Azután kezdődik az, hogy a nyelvtanításban elsősorban az angol és a német tanárok számára milyen speciális segítséget tudunk adni, azoknak, akik azt a nyelvet idős korban kezdik tanulni, vagy pedig a meglevő nyelvismeretük fenntartásával kapcsolatos problémáik vannak.

Kommentárok

Lengyel Zsolt: Az időskori nyelvtanulás – meglátásom szerint – több szakmai (lingvisztikai, pszicho-, szocio-, neurolingvisztikai) és társadalmi irányzat, jelenség metszéspontjában helyezkedik el. Ezek (nem fontossági sorrendben): életkor és nyelvtanulás; fiziológiai adottságok és nyelvtanulás; szabadidős tevékenység és nyelvtanulás; spontán, népi, civil nyelvtanulás.

1. Életkor és nyelvtanulás

Az életkor és a nyelvtanulás szoros összekapcsolása aránylag új keletű. Az európai, de elsősorban tengerentúli nyelvészeti, pszichológiai gondolkodásba annak révén került be, hogy Penfield és munkatársai (elsősorban neurológusok) komoly argumentumokat szolgáltatottak a nyelvi „innáta” ügyében. Saját praxisukból az derült ki, hogy a gyermekkori és a felnőttkori beszéd-rehabilitáció sikeressége nem azonos; igazolhatóan sikeresebb volt a beszédképesség visszaszerzése agyi trauma esetén a fiatalabb, mint az idősebb korban. Ezt az agyi plaszticitás tényével magyarázták, amely szerint gyermek- és ifjúkorban agyi trauma esetén új agyi területek állíthatók a nyelvtanulás szolgálatába. Ez a neurológiai-biológiai esemény adott szélesnek tűnő alapot arra, hogy a gyermekkor jóval előnyösebb feltételeket biztosít a nyelvtanulás számára, mint a későbbi életkorok. Ellentmondásos módon éppen az, hogy igyekeztek minél tüzetesebben feltárni ezeket a gyermekkori előnyöket (spontán szabályelvonás, utánzás erőssége, szerepjáték elvállalása stb.) vezetett oda, hogy más életkorok nem jellemezhetők pusztán negatívumokkal a nyelvtanulás szempontjából. Ezt tükrözi – a nagyjából a múlt század hetvenes/nyolcvanas éveiben kialakult – álláspont, hogy a gyermek „jó fonetikus”, a felnőtt pedig „jó grammatikus”; utalva arra, hogy a gyermek a kiejtés területén rendelkezik inherens előnnyel, a felnőtt pedig a grammatika területén. Mindenesetre a leginkább döntő a gyermekkor parttalan előnyeit hirdetőkhöz szemben az volt, hogy a nyelvtanulás egyetlen életkorban sem tekinthető a pusztán kedvező fiziológiai, neurológiai mozzanatok konstellációjának. A nyelvtanulás több eredőre vezethető vissza, és ebben nem jelentéktelen szerepet játszik az a nyelvi-társadalmi tapasztalat, amit csak a későbbi életkorok biztosítanak.

2. Fiziológiai adottságok és nyelvtanulás

Bármely nyelvi (beszéd-) tevékenység az „észlelés–értés–produkció” triászán alapszik, bármely átlagos, szokásos nyelvelsajátítási és nyelvtanulási folyamat azonban nem csak ennek a három komponensnek a meglétét előfeltételezi, hanem a köztük lévő harmóniát. A három komponens megléte olykor csorbát szenved (gyengén látók, nagyothallók stb.). Ezekben az esetekben sem lehetetlen a nyelvelsajátítás, nyelvtanulás, de feltétlenül meghatározott kompenzációs folyamatokra van szükség, melyek sokszor akár spontán módon is kialakulnak. Nem kevés olyan eset ismert, amikor az, hogy a gyerek nagyothalló, csak az iskolai írás és olvasás tanulásakor derül ki. Az említett komponensek (észlelés, értés, produkció) közötti harmónia nem állóvízszerű állapot, hanem inkább egy dinamikus egyensúly. Van olyan életkor, amelyben hol az egyik, hol a másik komponenst megalapozó ismeretek játsszák az „első az egyenlők között” elv alapján a vezető szerepet. Ezért értelmetlen az első nyelv elsajátítása esetén (is) a nyelvi „innáta” és a társadalmi közeg olyan célú szembeállítás, amely vagy ennek vagy annak az összetevőnek az elsőbbségét kívánja igazolni. Mindkettő és egymással szembeállíthatatlanul szükséges. Ismert, hogy a pusztán fiziológiai jellegű észlelés (tapintás, hallás, látás) viszonylag hamar (gyakran a serdülőkor táján) éri el a maga csúcsát, ettől kezdve inkább hanyatlásról van szó. Csakhogy ekkorra már nem úgy gondolkodunk, ahogyan észlelünk, hanem úgy észlelünk, ahogy gondolkodunk, azaz gondolkodásunk, problémamegoldó képességünk – mindkettőbe beleértve a nyelv tanulásának folyamatát is – nem pusztán fiziológiás jellegű észlelésre redu-

kálódik, hanem a társadalmilag szerzett beszédevékenység során leszűrődött tapasztalatra, rutinra is. A felnőttkori, idősebb kori nyelvtanulás nagy haszonnal támaszkodhat e társadalmi és beszédtapasztalatokra.

Inkább kivételnek számít felnőtt korban a tapasztalat (adat) vezérelt nyelvtanulás. Részből idesorolhatók a pidgin nyelvek, de magyar vonatkozásban sokkal inkább a hadifogságban történő nyelvtanulás.

3. Szabadidős tevékenység és nyelvtanulás

A felnőtt-, időskori nyelvtanulás más arculatát mutatja, ha a szabadidős tevékenység oldaláról közelítünk a kérdéshez. Az ipari társadalmakban az előregedés többféle kihívást jelent. Szempontunkból az a vonása érdekes, amely szerint a nyugdíjba menők már nem annyira az otthon ülő, olvasgató, passzív életmódot folytatják, hanem – köszönhetően a viszonylagos jó fizikai állapotnak – valamilyen elfoglaltságot, tevékenységet keresnek. A különböző nyugdíjas klubok – talán optimista az itt vázolt kép – tartalmaz elfoglaltságot igyekeznek tagjaiknak nyújtani. A kirándulásokon, öntevékeny művészi körökön túl egyre több „szabadegyetemi” előadás szervezéséről is szólnak híradások. Ismert az is, hogy az idősök szellemi karbantartás céljából keresztretjévennyel töltik idejük egy részét. A karbantartás egyik formája a nyelvtanulás lehet, a nyugati világban erről egyre többet lehet hallani. Ezt a nyelvtanulást már nem társadalmi célok motiválják, mint a legtöbb fiatalok, hanem intellektuális kihívásnak tekintik a résztvevők. Ez a nyelvoktatási forma – akárcsak az óvodai vagy minden olyan, amelynek fókuszában az életkor áll – sajátos nyelvidaktikai, módszertani eljárásokat kíván. Érzésem szerint nyelvtanárképzésünk ezt a kihívást még nemigen vette figyelembe.

4. Spontán, népi, civil nyelvtanulás

Végül a spontán, népi, civil nyelvtanulás kérdését hozzuk szóba. A XIX. és XX. század nacionalizmusait megelőző korokban az élő nyelvek tanulása nemigen okozott problémát. Az „igazi” (a hivatalos) nyelvtanulást az iskolában biflázott latin, görög jelentette. A vándorló iparoslegény, a vásároló parasztember, a „német szóra” kiadott polgárgyerek, a francia nevelőnőt alkalmazó arisztokrata család – nem igazán számított nyelvtanulásnak, a mindennapi élet része volt. A Kárpát-medencében nem ritkán 2-3 nyelv megbízható ismeretére lehetett szert tenni a szóba hozott módok egyikén. A „megbízható nyelvismeret” kielégíti a mai szociolingvisztika kétnyelvűségről vallott felfogást: kétnyelvű az, aki meghatározott nyelvi szükségleteket két nyelven tud kielégíteni. Napjainkban – talán ez is egy optimista értelmiségi víziója – elvi, politikai korlátai nincsenek a (nyilván formájában megváltozott) mindennapi nyelvi érintkezésnek, amiben a főcímben megjelölt korosztály fontos szerepet játszhat. Az optimizmus egyik – igaz vékony – pillére pl. az, hogy e sorok írójának Pécselyen (Veszprém melletti falu) egy finn és egy német szomszédja van.

Lóth László: A vitára két minőségben tudok reflektálni. Egyfelől informatikaoktatóként, aki több mint 15 éve foglalkozik főleg a fiatalok, és részben idősebbek informatikai kompetenciafejlesztésével, másfelől andragógusként.

Az informatikai kompetenciák fejlesztésében valós az életkortényező, és egyetértek Czigler Istvánnal, hogy érzékelhetően a mentális folyamatok sebességcsökkenése megfigyelhető. De nem olyan mértékben, mint ahogy ez a köztudatban él. Tény, hogy az idősebbek bizonyos műveleteket nehezebben tanulnak meg (lásd a Kis Ádám-féle egérkezelési probléma), nehezebben tudnak memorizálni és kivitelezni, mint a fiatalok. Hamarabb „múlik el” a tudásuk, és a tanultak alkalmazhatósága is sokszor nehezebben valósul meg. Kutatni kellene azonban azt, hogy ennek mi az oka. Valószínűleg ott keresendő, hogy olyan új műveltségterületről van szó, amely eddig nem szerepelt a résztvevők kompetenciái

között, ezért elsajátításuk idegen. Ráadásul az én időskorú hallgatóim többsége (egyetemi oktatók, segédedzők, vállalkozók, menedzserek, munkanélküliek, titkárnők, műszaki-gazdasági szakértők – szóval elég széles a kör) kényszer szülte motivációk alapján vett részt a kurzusaimon: „most már ezt meg kell tanulnom” alapon került a gép mögé. Tehát eleve egy hiátuspótlás vezette őket e tanulásra. Hiányzott az az eredendő kíváncsiság, az új világ felfedezésének élménye, ami egy fiatalabb embernél eleve megvan.

Ez azonban nem életkorfüggő. Nappali tagozatos hallgatóim között nagyon sokan vannak hasonló helyzetben. Amióta a bölcsészképzésben diplomafeltétel az informatikai alapvizsga (sajnos ez a modernizáció áldozatául esett, de ez egy másik – elképesztő – történet), sok olyan szorongó, a számítógépet immel-ámmal, mechanikusan használó fiatal is van, aki pontosan ugyanazokat a szimptomákat mutatja, mint az idősek. Mindkét esetben tehát speciális – andragógiai elvekre épülő – módszertannal kell őket megközelíteni, amikor a tanulási folyamat olyan szervezését nyújtjuk, hogy ott élményszerű, felfedező, a tapasztalatokhoz kötődő elsajátítás valósuljon meg.

Ez kicsit áthallás az orosznyelv-oktatásra. Nem hiszem én sem, hogy ideológiai-kulturális ellenérzések miatt volt ez sikertelen. Egyetértek azokkal, akik a tanári módszertant okolják a kudarcokért, s amikor erre „rátett” a politika a kapcsolatok visszafejlesztésével, súlyos hibát követett el. Régen olvastam erről Lomb Kató (aki mégiscsak jól tudott egy tucatszámnyi nyelvet) írását: mindenkinek kellene egy olyan idegen alapnyelv, amely nem olyan speciális, mint a magyar, vannak benne *esetek*, általános nyelvi formulák, amelyek a magyarból – de az angolból is – hiányoznak. Ez régen a latin volt, ma lehetne az orosz a maga „grandiózus palota”-szerű (Lomb Kató megfogalmazása) építményével. Ezt sikerült megszüntetni.

Az informatikára visszatérve: rosszul közelítjük meg az idősek ilyen irányú kompetenciafejlesztését. Lenéző nagy-programokat szervezünk, nyílt vagy rejtett oktatói attitűdökkel: „hadd szórakozzon kicsit még az öreg hátralévő éveiben, tanulja meg azt a keveset, amire még egyáltalán képes”! A motiváltságot nem így kell megteremteni! Figyelemreméltó, hogy a kutatók koruktól függetlenül saját hasznuk miatt jól-rosszul elsajátítják a számítógép kezelését: mert szükségük van rá. Más kérdés, hogy ez mennyire hatékony. Ismerek olyan nyugdíjas nagykövetet (mellesleg négy nyelven perfekt), aki azért vált gyakorlott számítógép-használóvá, mert a kedvenc, s ma már anyagi okok miatt hozzáférhetetlen külföldi napilapjait itt rendszeresen olvashatja. S hamar meg fogják tanulni a Skype-ot azok, akik ingyen akarnak e számítógépes videotelefonon beszélgetni távol élő gyermekeikkel.

Motiváció + személyre szabott tanulási folyamat: szerintem ez jellemzi az időskorúaknál mind az informatikai képzés, mind a nyelvtanítás sikerét.

Andragógusként a tanulás és a kompetenciafejlesztés más vonatkozásban jut eszembe. Az időskori tanulás „leépülését” ma már ténylegesen cáfolni lehet. Sőt! Ádám György írta kiváló előszavában, hogy a tanulás, az ismeretgyarapodás a felnőtt-, sőt az időskorban sem áll meg. Az „*állandó használat, a szellemi munka szakadatlan fenntartása*” biztosítja, hogy a vonatkozó agyterületek kellő mennyiségű vért és tápanyagokat kapjanak. A másik, talán még ennél is fontosabb megállapítása az volt, hogy – hivatkozva a kognitív pszichológia kutatási eredményeire – az agyi információfeldolgozásnak kétféle útja van: csak az egyik a felhalmozás és rögzítés, amivel a neveléstudományok foglalkoznak. De a másik, a beérkező információk osztályozása, szűrése, és főleg *szelektálása* legalább annyira fontos a tanulás során. Ádám hivatkozik Henri Bergsonra, aki szerint a magasabb rendű szellemi műveletek során a kirekesztés, a szűrés talán még fontosabb a bekebelezésnél, a bevéődésnél is. S itt hivatkozik Ádám György arra a kutatási eredményre, hogy amíg „az ifjúkor során az agyvelőben az információ-felhalmozás és -rögzítés túlsúlya dominál, addig a felnőtt- és időskorban a szükségtelen ismeretek és adatok kiiktatása,

szelekciója uralkodik” (Előszó. *Felnőttoktatási és Képzési Lexikon*. Magyar Pedagógiai Társaság – OKI Kiadó – Szaktudás Ház: Bp., 2002).

Szerintem ez látszólag rossz hír lehet az időskori nyelvtanulásra, hiszen ennek során mégiscsak szavakat, formulákat kell megtanulni. De itt is segíthet a meglévő ismeretek köre és a motiváltság: az értelmes, hasznos, és főleg a tapasztalatokhoz kötődő nyelvtanulás sikeres lehet időskorban is. De csak jól megválasztott módszertannal! Ha például a nyelvórán az USA nemzeti parkjaiban élő grizzly medvék táplálkozási szokásairól van szó, sokkal kevésbé hatékony, mintha a felnőttet konkrétan és jobban érdeklő témákról folyna a feldolgozó munka. Vajon eljutunk-e odáig, hogy a tanulócsoporthoz és az egyének tényleges szükségleteihez igazodó módszertan és példanyag jelenik meg az oktatási folyamatban?

Egyébként a felnőttek tanulási képességeinek csökkenését pont a nyelvtanulás okán látták bizonyítottnak. James 1890-ben éppen a szavak megtanulásával és az emlékezéssel „bizonyította”, hogy az ember maximum 25-éves koráig képes tanulni, újat befogadni. Ezt már Thorndike 1928-ban megcáfolta, bár azóta az ő nézeteit is felülvizsgálta a tudomány, mivel ő 50 éves korig tartotta taníthatónak a felnőttet: ma már ez is túlhaladott nézet. Általános az a vélemény az andragógiában, hogy a korábbi tanulási szokások, eredmények, az agyi „kondíciók” legalább annyira meghatározzák a tanulást, mint más elemek.

A vita számomra nagyon érdekes volt, sok gondolatot ébresztett bennem (is). Fontosnak tartom a további kutatásokat és a már meglévő eredmények publikálását.

A hozzászólások rövid, jelzesszerű bemutatása

Ábrahám Károlyné – tananyagszerző, szakdidaktikus és alkalmazott nyelvész: visszaemlékszik a régebbi idősebb korosztályra, akik hajdanán akár több nyelven is nagyon szép nyelvezettel tudtak beszélni, szinte gyönyörűség volt hallgatni. Másik hozzászólásában azt is kiemeli, hogy Angliában több szempont alapján és többféleképpen foglalkoznak az idős korosztállyal – akár iskolai keretek között –, mint Magyarországon.

Berlák Irén – szlovákiai magyar vendégoktató: szlovák nyelvtanulásáról számol be, elmondása szerint a beszercebányai tanulási környezete és a tévé segített nagyon sokat a nyelvtanulásában.

Borgulya Ágnes – szaknyelv-kutató a pécsi közgazdasági karon: azt feltételezi, hogy az idősebbek, akiknek a fiatalokhoz képest stabilabb attitűdjeik vannak, nehezebben tanulják meg azt a nyelvet, amelyhez valamilyen formában negatív attitűdjük fűződik.

Csonka Csilla – a magyar mint idegen nyelv oktatója a Balassi Intézetben: arról a saját tanítása folyamán tapasztalt helyzetről számol be, amikor az idős nyelvtanuló beilleszkedési nehézségekkel küzd a fiatal tanulókból álló csoportban. Ezért azt javasolja, hogy az idősek nyelvtanulását megcélzó vizsgálatok homogén csoportban történjenek.

Görcsné Muzsai Viktória – győri tananyag-fejlesztő alkalmazott nyelvész: egy olyan győri nyugdíjas szervezetet említ meg, ahol időseket unoka korú gyerekek tanítanak számítógép-kezelésre. Beszámol egy olyan holland szemináriumról is, amelyet abból a célból szerveznek, hogy megkönnyítsék az „átmenetet az aktív munka világából a nyugdíjas évekbe”.

Kis Ádám – „bölcész informatika” oktatója az ELTE-n és könyvkiadó: hozzászólásában kifejti, hogy míg a fiatalok egyéni próbálkozással rendkívül gyorsan sajátítják el a számítógép-kezelést, addig az időseknél hiányzik ez a fajta tanulásmód. Ezen kívül megemlíti egy olyan esetet is, amikor az idősebb korosztály is motiváltan sajátít el egy készséget, nevezetesen az egér-kezelését számítógépes pasziánsz játszása közben.

Kovács Judit – angol tanítók kiképzője az ELTE Tanító- és Óvóképző Főiskolai Karán: úgy gondolja, hogy külön módszertanra van szükség az időskorúak nyelvtanításában, és rátér annak a fontosságára is, hogy az idősek tanulását „benefit”-ként és ne deficitként fogják fel.

Székely Gábor – nyíregyházi germanista és alkalmazott nyelvész: nem ért azzal egyet, hogy valamely kultúrához társított negatív attitűd rossz hatással lenne a kultúra nyelvének elsajátításában.

Szóllósy-Sebestyén András – alkalmazott nyelvész a budapesti műegyetemen: az idősek egyeteme kapcsán azt gondolja, hogy a brit „open university” az a rendszer, ahol talán a legeredményesebben lehet idősebbeket és fiatalokat együttesen diplomaképes tudáshoz juttatni. Ennek a fajta egyetemnek az egyik előnye, hogy itt a tanulási tempót a hallgatók szabják meg, ami kiküszöböli az időskori frusztráció szociális dimenzióját.

*

Ez a kerekasztal-beszélgetés kísérleti jellegűnek mondható: mind előkészítésében, mind lebonyolításában új típusú volt. A beszélgetés megszervezését és lebonyolítását az a szándék vezette, hogy összeegyeztesse a mi körünkben új tudományos témának a bemutatását és körülményeit a MANYE által minden tag számára egyformán nyújtott, nyílt lehetőségekkel. A kísérlet nyilvánvalóan most csak elkezdődött, a jövőben remélhetőleg fejlődni fog.

A XII. évfolyam 3–4. számának szerzői

CSÁK ÉVA, Szolnoki Főiskola, Idegennyelvi Tanszék

CSERHÁTINÉ ÁCS ADRIENN, Ady Endre Szakközépiskola, Szekszárd

CZEGLÉDI SÁNOR, Pannón Tudományegyetem, Brit és Amerikai Intézet, Veszprém

FÜLÖP ERZSÉBET MÁRIA, Pannónia Tudományegyetem, Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Program

GOCSÁL ÁKOS, Pécsi Tudományegyetem, Pollack Mihály Műszaki Kar, Pedagógiai Tanszék

HUSZÁR ÁGNES, Pécsi Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola

Cs. JÓNÁS ERZSÉBET, Nyíregyházi Főiskola, Orosz Nyelvi és Irodalmi Tanszék

KISS TAMÁS, Debreceni Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék

KOVÁCS ÉVA, Esterházy Károly Főiskola, Angol Nyelvészeti Tanszék, Eger

KÖRMENDY MARIANN, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Francia Nyelv és Irodalom Tanszék, Budapest

KUTHY ERIKA, Károly Róbert Főiskola, Gyöngyös

OLÁH ŐRSI TIBOR, Fazekas Mihály Fővárosi Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium, Budapest

ÖTVÖS ZOLTÁNNÉ, Pécsi Tudományegyetem, Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Program

SIMON ORSOLYA, Pannón Tudományegyetem, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, Veszprém

SZÓKA BERNADETTE, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar

SZÖLLŐSY ÉVA, Pécsi Tudományegyetem, Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Program

VERESNÉ VALENTINYI KLÁRA, Szent István Egyetem, Gödöllő

VÍGHNÉ SZABÓ MELINDA, Pannón Tudományegyetem, Bölcsészeti Doktori Iskola, Veszprém

ZSUBRINSZKY ZSUZSANNA, Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Kar